

Faktuelle oplysninger til vandreturen “Vandring i Romanens Fodspor” –
en vandretur i Gråsten på baggrund af Pernille Juhl romaner Gråstener-serien, “*Vent på mig, Marie*” (2014) “*Når solen står højest*” (2014) “*Efter mørke*” (2015).
(Den 4 og sidste roman i serien er ikke nævnt her)

Banegården

Gråsten banegård er omdrejningspunktet for mange begivenheder i Pernille Juhls 3 romaner ud af 4 i Gråstener-serien.

Banegården etableredes i 1898, da denne del af Sønderjylland var tysk og stationen fik navnet *Gravenstein*. Stationen var en del af forbindelsen til Aabenraa og var smalsporet. Forbindelsen gik under betegnelsen *Kleinbahn Apenrade-Gravenstein, Æ Kringelbahn* og på den linkede fil kan man i lyd, billeder og tale se nærmere på egnen omkring Gråsten og forbindelsen til Aabenraa i tiden fra 1898 og frem til nedlæggelsen. Banen blev nedlagt i 1926 efter Genforeningen 1920. Banen var til de små trinbrætter i omegnen af Gråsten og den oprindelige bygning var overfor selve banegården i dag. Det var *Kleinbahnhof*.

[Video om Æ Kleinbahn Aabenraa](#)

I forhold til havneområdet i Gråsten inddrog man en del land fra området omkring noret for samtidig med etableringen af Æ Kleinbahn fra Gråsten til Aabenraa (Aabenraa Amts Jernbane), gjorde man det også muligt at få forbindelse til Sønderborg, Padborg/Tinglev og videre op i landet og mod Flensborg. Inden afsendelsen af soldater til 1. verdenskrig kan man nemt forestille sig at det har været en længere tur for Anders af komme fra sin fødegård i Sommersted til Haderslev og videre med toget til Gråsten.

Den store stationsbygning blev ligeledes bygget i 1899 og betjente Tinglev-Sønderborgbanen. Her var der ventesale og særlige ventesale, kaldet *fyrstesalen* for hertugen af Gråsten Slot og senere de kongelige familier i Danmark. Salen blev renoveret i 1948 til Kong Frederik d.9. og Dronning Ingrid, som benyttede toget, når de skulle på sommerophold i Gråsten. De er dog ikke benyttede i dag, men er overgået til Sønderborg kommune og Turistkontor i 2018. I 1923 anlagdes en ny havn i Gråsten og således blev stationen nu også havnebane.

Billedet viser borgere fra Gråsten, der i 50'erne samles ved stationen i Gråsten ved kongeparrets ankomst. (Kilde ukendt)

Mejerierne omkring byen

Anders i 1. roman "Vent på mig Marie" er mejerist i byen og vi hører flere gange, at Marie opsøger mejeribestyreren for at høre til Anders efter han er sendt afsted som soldat, men et egentligt mejeri i selve Gråsten har der aldrig været. Til gengæld var der flere i byens opland. Også i den tredje efterfølger "Efter mørke", følger vi familien Andersen, hvor den fiktive scene er et mejeri i byen.

I tiden frem til Genforeningen 1920 blev der oprettet en del mejerier på egnen. Ikke så underligt at mejeriet på mange måder bliver en fiktiv scene for en roman, for mejeriet havde på linje med kirken en stor betydning for byen. Både kirke og mejeri havde henholdsvis tårn og skorsten så langt øjet rakte og her beskæftigede man mange mennesker. Langt størsteparten af mejerierne opførtes fra 1888 og fremefter. I 1891 oprettedes det tyske Bezirksmeiereiverband Nordslesvig. De dansksindede bønder oprettede som modstykke i 1893 en mejeriforening for Nordslesvig. Omkring 1910 var der ca. 90 mejerier tilknyttet foreningen. Men de fleste andelsmejerier blev dog oprettet mellem 1885 og 1900.

Hvert eneste lille sogn havde et mejeri, men opfindelsen af centrifugalkraften (til kærning) betød, at man samlede flere små mejerier i andelsmejerier. Rinkenæs Andelsmejeri, tæt på Gråsten, var et af dem. På billedet ses både mejeribestyrer og flere ansatte stå på hovedtrappen.

Billede af mejeriarbejdere. (B2365 Gråsten Lokalarkiv)

Førstemejeristen hed Anders Larsen, men har naturligvis intet med romanens persongalleri at gøre.

Billedet her er fra Rinkenæs Andelsmejeri ca. 1950. (B2363 Gråsten Lokalarkiv)

Udenfor Gråsten lå Ladegårdskov andelsmejeri, der knyttede sognene, Adsbøl, Fiskbæk og Ladegårdskov sammen, men som i 1951 blev lagt ind under Rinkenæs. Det havde eksisteret

i mere end 50 år på det tidspunkt, men den tekniske udvikling medførte, at mejeriet ikke længere var rentabelt og bygningen blev overdraget til mejeribestyreren som en gave. (Lokalarkivet i Gråsten)

Et særligt kendetegn for den nordslesvigske region omkring 1890 - 1930 er de særlige mejeritegn, som kunne købes hos den lokale købmand. Mejeristerne havde så travlt, at der ikke var tid til at handle med gangbar mønt, når man skulle hente mælk eller lignende, så man handlede i liter eller pund og her anvendte man mejeritegn, som var fremstillet af metal. Det er tilsyneladende særligt for vores landsdel og har måske haft med hertugdømmernes tid at gøre. I dag er tegnene samlerobjekter og en del af den særlige historie.

I november 1951 blev der afholdt mejerijubilæum i forbindelse med Rinckenæs Mejeris 50-års jubilæum på "Hotel Gråsten", - en festlig aften i følge gamle optegnelser, for her var mange gæster og andelshavere.

Man går forbi det gamle hotel på ruten. I dag er det igen hotel og det ligger på torvepladsen. Man kan tage en afstikker gennem byen.

Gråsten Slot - og gennem skoven

Gråsten slot. (Sønderborg kommune)

På vandreturen gennem byen kommer man hurtigt ned til slotssøen og til højre ligger Gråsten slot med parken, slotskirken og den tilknyttede kongelige køkkenhave. Det er klart den smukkeste tid fra forår til sent efterår at gå gennem haverne, hvis man skal planlægge en vandretur. Der er så meget at fordybe sig i arkitektonisk, historisk og i forhold til havebrug. Selve slottet er opført i 1759 og er lukket for besøgende, men man kan med respekt for stedet vandre gennem haverne og videre ud i skoven eller til Den kongelige Køkkenhave. Slotskirken anvendes i dag lokalt og som bekendt gæster kongefamilien hver sommer stedet. Når dette sker, er haven lukket for besøgende.

Historien om slottet, som spiller en stor rolle for landsdelen og borgerne i Gråsten, går længere tilbage i tiden end 1759.

Hvis man forestiller sig landskabet rundt omkring Gråsten tilbage i senere oldtid, så vidner fund af bronzealderhøje, rund- og langdysser om ret stor aktivitet befolkningsmæssigt og de store skove formet af et istidslandskab, det bakkede område, de stejle skrænter og åløb ud i fjorden har sikkert tiltrukket mange mennesker. Således ved man, at et lille jagtslot blev bygget i middelalderen under navnet Troldsyk, netop i nærheden af stedet, hvor slottet ligger i dag. Jagtslottet brændte i 1603 og egnen som jo på daværende tidspunkt var en del af det

slesvig-holstenske hertugdømme, lod slægten Ahlefeldt opføre et barokt slot med avlsbygninger og barokke haveanlæg i slutningen af 1600-tallet.

Frederik Ahlefeldt lod også slotskirken opføre, anlagde orangerier, som var opvarmede og slottet var anlagt med 5 etager og en lukket slotsgård. Ved en stor brand i 1757 ødelagdes de fantastiske bygninger og i dag er kun slotskirken og en enkelt fløj tilbage. Hertugen af Augustenborg Frederik Christian d. 1 indledte faktisk allerede året efter en genopbygning af slottet, men der var langt fra de samme midler og derfor fremstod slottet mindre pompøst ved færdiggørelsen. Rokokoslot var det dog og arkitekten bag slottet, og for øvrigt også Augustenborg Slot og adskillige palæer i København, var den slesvigske arkitekt Gottfried Rosenberg. Han var landsbygmester i Slesvig-Holsten og kom oprindeligt fra Mecklenburg i Tyskland.

Efter Genforeningen 1920 kom slottet naturligt i dansk besiddelse, men først i 1935 blev det besluttet af Landstinget, at slottet skulle gives som bryllupsgave til det unge kronprinsepar, - senere Kong Frederik d. 9 og Dronning Ingrid. Derefter blev en del af slottet renoveret, ombygget og tilføjet, så også ansatte kunne have kontorer og opsyn med slottet uden for ferietid.

Hvor jagt havde en stor betydning også i forhold til skovområderne omkring slottet, fik haverne en endnu større betydning. Man kan, hvis man tager en afstikker op i Roden skov, få indtryk af hvor betydningsfuldt det var på de større jagter. Der er afmærkede mindsten her. En ung hertug, Ernst Günther, nedlagde sin første buk på jagt her i maj 1887. Derefter rejstes en mindsten. Enten har nedlæggelsen været meget kompliceret eller også betød det så meget, at han måtte have en sten. Da det var den første buk, han nedlagde, er den sidste forklaring nok den bedste.

Ikke langt derfra finder man stedet "Det tyrkiske telt". Fortællinger siger, at her kom hertugerne gennem tiderne med elskerinder og den lige linje op til slottet gjorde det muligt at opdage ryttere eller gående undervejs. Hvem der fandt på ordet "det tyrkiske telt" vides ikke med sikkerhed, men man kan forestille sig, at der måske har været et lille tehus eller lysthus bygget op i træ. Resten må overlades til fantasien. Det tyrkiske klinger dog lidt eksotisk for tiden.

Slottet husede mange gæster her i blandt H.C. Andersen som indlogerede sig i 14 dage i november 1845. Det år foretog han sidst på året en rejse syd på som så ofte før. Det er tre år før første slesvigske krig 1848 og grundlovens vedtagelse i 1849, så der har sikkert været grobund for mange politiske diskussioner på slottet i Gråsten. Andersen brugte dog tid på at blive tegnet af maleren Carl Hartmann og han skrev også eventyret "Den lille pige med svovlstikkerne" under opholdet. (Eller skriverammen til eventyret) I optegnelser og dagbøger fortæller han med stor glæde om opholdet hos familien på Gråsten slot, som han fornøjer med sine fortællinger og papirklip. Han skal videre til Hamborg og Berlin for at møde Alexander von Humboldt og andre betydningsfulde berlinerborgere og er der helt frem til jul, men inden afrejsen dertil får han både en ekstra rejsefrakke og en god madpakke til turen af familien. I slotshaven står den store tvede-eg med de dobbelte grene. Det siges, at H.C. Andersen sad under egen under sit ophold og nød synet af den smukke have, men da det var midt i november, han var der og sandsynligvis noget køligt, er det måske mere en god historie end den faktuelle virkelighed. Hvor han end har siddet er det dog en smuk have og park. Ingen tvivl, Andersen fik inspirationen i Gråsten. Hvem ved om han en novemberaften i køligt vejr var vandret en tur gennem byen og netop i en smøge der, havde set en lille pige.

Når man går gennem slotshaven, kan man godt finde træk af rokokotiden, men efter Ahlefeldterne, da hertugen af Augustenborg overtog stedet, lod man sig inspirere af romantikkens sans for havebrug med bugtede og snoede linjer, overdådige rosenbuer, man kunne skærme sig under på en solrig dag. Slotssøen og de omkringliggende karpedamme med åkander var både æstetisk smukke og funktionelle i forhold til at levere fisk til bordet. Især karpedammene har spillet en stor rolle i vores landsdel på østkysten. Det lille gule hus langs skovsøen tilhørte tidligere fiskemesteren og hans familie på Gråsten Skovdistrikt, mens der endnu var aktivt brug i slutningen af 1980-erne.

I dag har den kongelige familie videreudviklet haven fra overdragelsen haven til et smukt væld af forårsløg, sommerstauder, roser med smukke bunddækkende planter og store blomstrende buske og træer og det sidste nye tiltag kom forrige år med indvielsen af *Den kongelige Køkkenhave* på den anden side af vejen op mod Roden Skov. Her kan man finde orangerier, frugtbuše og espalier, krydderurter og de smukkeste stauder. Gråstenæblet er ganske særligt og spiller en rolle der, men man finder også mange gamle æblesorter. Det er et skønt sted og både anlægget og vedligeholdelsen vidner om stor indsigt i kunsten. En gråstener eller en gravenstein, som det har heddet i hertugdømmernes tid, når man skulle bede om et særligt æble. Det var gråsteneræblet og digteren Ludvig Holstein skriver i sangen "Det lysner over agres felt" fra 1915 om det særlige ved at vende hjem til hjemegnen. Her var det Holsteinborg Gods på Sjælland. I 4. strofe skriver han:

Vel! Ræk mig da o efterår
en *gravensten* som smager
af bækken ved min faders gård
og mulden i hans ager.

(Privat foto)

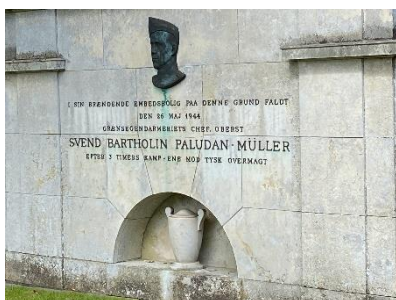
Det var altså et æble han skulle have og ikke en gravsten, som mange tror, hvis ikke man kender oprindelsen på det dejlige, søde gråstenæble. Faktisk blev æblet nationalfrugt i 2005 og er et af de ældste æblesorter i Danmark. Æblet stammer fra Gråsten Slot ca. 1700-tallet, men måske er det bragt hertil af Ahlefeldterne eller af en pomat fra Tyskland, hvem ved? Det siges at være udviklet på Gråsten slot og *Malus domestica* *Gravenstein* er det videnskabelige navn.

Det kan for øvrigt købes som et lille kunstværk i keramik i Gråsten by.

Monumentet for Svend. B. Paludan-Müller

Til højre for indgangen til Gråsten Slot kan man se et stort mindesmærke over oberst Svend Bartholin Paludan-Müller (30.10.1885-26.05.1944). Stenen blev rejst til minde om Paludan-Müllers kamp mod det hemmelige, tyske politi, Gestapo, der under besættelsen d. 26.05 1944 ankom til stedet for at anholde ham som led i en internering af officerer og højere politiembedsmænd. Dette var dog ikke så nem en opgave, som de måske havde regnet med, idet Paludan-Müller ikke havde tænkt sig frivilligt at komme med, så han ydede indædt modstand og skød mod tyskerne. Det lykkedes sognepræsten Hvid at forhandle med Gestapo, så kvinderne måtte forlade huset.

Efter 3 timers indædt kamp, som endte med at huset blev skudt i brand, døde obersten.

Mindemur. (Privat foto)

I 3. bind "Efter mørke" skildres episoden gennem Anders og Marie. Vi følger deres tur gennem byen efter de blev vækket en tidlig morgen i 1944 af høje knald og skudsalver. På vej hen ad Slotsgade mødte de mange mennesker, der fulgte med i oberstens kamp og endeligt.

Som læser fornemmer man stemningen i Gråsten efter denne dramatiske hændelse. Forfærdelse og trods. I sympati med oberstens og hans familie valgte gråstenerne at trodse tyskerens krav om at fortsætte dagligdagen som om intet var sket. Flagene blev rejst på halv stang og forretningerne forblev lukkede.

Hvis man vil læse mere om oberst Svend B. Paludan-Müller, så har Grænseforeningen udgivet en artikel.

[Artikel om Svend B. Paludan-Müller fra Grænseforeningen](#)

Gravsten. (Privat foto)

Skolerne - Den danske og den tyske skole

En af hovedpersonerne i romanerne er skolelærerinde og vandreturen går da også forbi både den tyske skole og den danske kommuneskole. Skolevæsenet i vores landsdel havde jo en særlig betydning og har det endnu i dag, fordi den historiske grænsesætning har haft betydning for det tyske mindretal og omvendt. Vores landsdel har både været hertugdømme gennem mange generationer og under den danske krone, hvilket har betydet af den sproglige påvirkning og udvikling har haft stor betydning. Tysk, dansk, sønderjysk, plattysk og mere har med skiftende intensitet præget og præger befolkningen. Også skolerne har været centrum for den sproglige og nationale påvirkning.

Frem til januar 1779 var skolevæsenet i Gråsten, som så mange andre steder, degneskole og hørte i perioder til Adsbøl og senere fandt undervisning sted i bygninger, der knyttede sig til godset. Skiftende hertuger (landsdelen var jo et hertugdømme) havde deres indflydelse og bestemmelse på undervisningens indhold. Vi er længe før oplysningstid og skolepligt, så det

var primært ældre børn, der gik i skole 3- 4 gange om ugen og i vigtige perioder for landbruget, som var det primære erhverv, skulle der hjælpes til med pløjning, høst og mange andre ting. Først i 1779 etableres en egentlig skole i Skolegade i Gråsten (Skolegade 7-9), som først kom i brug i 1783. I 1797 var der to klasser, der fik undervisning eftersom befolkningsgrundlaget heller ikke var så stort. Det var primært religion, skønskrift, sang, tysk, regning og geografi, der blev undervist i.

Skolen var dengang betalingskole og der var indberetningspligt, hvis man forsømte undervisningen. I begyndelsen af 1800-tallet er der flere kilder, der beretter om børn, der udebliver fra undervisningen og som bare hænger rundt og flere meget fattige familier med sygdom.

I 1814 kommer den danske skolelov, som også får betydning for området i Gråsten. Allerede tidligere var en skolekommission blevet nedsat i København men da loven bliver vedtaget og gennemført, får man den første lov om Almueskolen. Almueskolen var anderledes end Latin-skolen. Der blev nu indført skolepligt uden betaling fra 7.år til konfirmationsalderen ca. 14.år og i vores område betød det, at man fik et skoledistrikt som omfattede Gråsten, Alnor, Fiske-næs og Ladegårdskov, der tilsammen omfattede ca. 120 familier. Skolens grundlag var præget af en form for religiøs konservatisme, streng overhøring og udenadslære. Men læsning som disciplin kom også til at fylde mere og mere.

Helt frem til 1850 var både skolesprog og kirkesprog tysk, men fra 1850, året efter Andersens besøg i Gråsten, overtager den danske krone de to godser i Gråsten og i Augustenborg og fra da af bliver dansk også en del af skole- og kirkesproget. Det siger sig selv, at det måtte give både identitetsmæssige og kulturelle, nationale udfordringer for skolebørn og deres familier og lærere. Efter 1864 kommer der for alvor udvikling indenfor den dobbeltsprogede undervisning i skolerne. I kirken kunne befolkningen selv vælge om de ville deltage i gudstjeneste på tysk eller dansk og i skolen differentierede man undervisningen således at der både var undervisning på tysk og på dansk, men ikke på samme tid. Det officielle skolesprog forblev dog tysk. Fra 1870'erne og frem blev de sproglige stridigheder dog intensiveret, således at dansk fik ringere og ringere vilkår. Samtidig blev også det faglige indhold et omdrejningspunkt.

I 1875 blev der oprettet en *tysk privatskole* i byen, hvor både tyske og danske familier kunne sende deres børn hen. Skolesproget her var tysk og formålet var klart en forberedelse til mere end almueskolen. Således blev skolegangen en forberedelse til enten videre skolegang i Flensborg eller Sønderborg. Der var helt klart stor forskel på by og land. Den første tyske privatskole hed dengang *Kanninekskole* og lå i Fredensgade, tidligere Havnegade. I 1920 efter Genforeningen bliver skolen i Skolegade udviklet, tilbygget og flyttet længere ud, hvor den ligger nu som dansk folkeskole. Den store udbygning til Degnevænget fra Skolegade skete i 1958.

Gråsten skole. (B4039 Gråsten Lokalarkiv)

Men efter Genforeningen 1920 forbliver den tyske privatskole i Fredensgade tysk skole for det mindretal, der opstår som følge af Sønderjyllands forening med Danmark. I 1926 er der brug for mere plads til eleverne og man køber Missionshuset i Ellegade. Her var der plads

til både sammenkomster og flere fag i skolen som gymnastik. Sammenkomster var vigtige for mindretallet, fordi den sproglige og kulturelle identitet jo kom under pres som følge af de nationale stridigheder. Man skal tænke på, at den danske stat og regering nu satte nye rammer og betingelser for en befolkning, der havde været under andre vilkår gennem generationer og det var bestemt ikke nemt.

Under Besættelsen blev den nye tyske skole bygget 1941-1942 og den kom til at ligge ikke så langt fra Banegården på Kongevej. En arkitektonisk flot bygning, som senere blev beslaglagt i 1945 ved krigens slutning og omdannet til retsbygning og politigård. I 2015 blev bygningen desværre revet ned og kan ikke længere ses. Men vandreruten passerer lige forbi.

*Den tyske skole på Kongevej 1941-1945.
(B1658 Gråsten Lokalarkiv)*

Først i 1955, 10 år efter krigens afslutning, får mindretallet muligheder for at leje sig ind i en ejendom på hjørnet af Ringgade og Nygade. Indtil da måtte elever med tysk baggrund søge mod den tyske skole i Sønderborg for at kunne komme i skole eller gå på den almindelige folkeskole i Skolegade, senere Degnevænget. Det fortæller os, at det ikke har været så nemt at skulle træffe et skolevalg.

Den tyske skole frem til 1973 på hjørnet af Nygade og Ringgade i Gråsten. (B1450 Gråsten lokalarkiv)

Den tyske skoleforening, *Der Deutsche Schul- und Sprachverein für Nordschleswig (DSSV)*, blev grundlagt i august 1945 og fordi der ikke var skolepligt, men undervisningspligt, ifølge artikel 76 i den danske Grundlov, var det muligt at oprette og fastholde mindretalsskolerne. De tyske skoler, der allerede eksisterede ved krigens slutning, blev lukket i en længere periode og forældre var henvist til selv at løse problematikken.

I 1968 købte Skoleforeningen, DSSV, Trappen i Alnor og grundlagde "Fördeschule" som skole for det tyske mindretal i Gråsten. Her er den i dag.

Kirkegården og kapellet

På vandreturen passerer vi forbi Gråsten Kirkegård og kapel. Vi anbefaler at tage en lille rundtur på kirkegården, fordi den rummer både historiske og botaniske oplevelser.

Gråsten kapel. (Privat foto)

Kirkegården blev indviet i 1941 under Besættelsen og indeholder både en almindelig kirkegård og en skovkirkegård (etableret i 1978). Selve kapellet blev tegnet af arkitekten Johannes Tolde og på kirkegården er der indtænkt mange forskellige botaniske rum med skulpturer. I midten af kirkegården finder man Urnehaven, hvor der også står en bronzeskulptur af billedhuggeren Gunnar Hammerich fra 1941, Ærø (1893-1977) Skulpturen af Hammerich, der for øvrigt har lavet flere portrætbuster, der er opstillet i Sønderjylland, hedder "Sjælens frigørelse fra legemet" omgives af smukke høje træer og buske. Der er en væksel mellem urner og gravstene, snoede stier og åbne smukke haverum.

Længst væk fra kapellet ligger skovkirkegården, hvor de høje slanke træer giver en fordybende ro. Tæt på kapellet til højre findes flere interessante gravstene eller mindestene, således mindestenen for Hans Festersen, der på selve befrielsesdagen 5. maj 1945 kom under beskyldning ved den tyske skole på Kongevej. Begivenheden omtales i roman nr. 2

Man kan også se mindestenen for den canadiske pilot, Robert E. Coffey, der efter krigen omkom ved en trafikulykke i Slesvig, men ligger begravet på kirkegården.

Tiden var helt speciel i dagene op til og efter befrielsen. Man skal tænke på, at slottet var omdannet til lazaret for tyske soldater, den tyske skole fungerede som flygtningecenter for tyske flygtninge fra øst og nord fra og fra Sverige kom dele af Den danske Brigade, så der var grobund for mange konflikter. Det er klart, at disse inspirerer til 2. og 3. roman, men det er også vigtigt at forstå, at i fiktionen er meget tilladt, men ikke nødvendigvis sandhed.

Vil man vide meget mere om den periode i Gråsten, har arkivet i gråsten i Nygade meget at byde på.

Gennem byen

Når man kommer gennem byen fra Ahlefeldtsgade ind mod Slotsgade er der flere steder, som kan genfindes i nogle af romanerne som kulisse. Den gamle kro i Slotsgade på vej mod slottet er en af de ældste bygninger. Den blev opført i 1747 af urmager Nicolai Hohwü, der i flere slægtled helt frem til 1852 drev urmageri i ejendommen. Så blev bygningen værtshus og senere hen kro og beværtningssted. H.C. Andersen har sikkert gået en tur forbi på gaden og kigget ind ad vinduerne til værkstedet.

Hohwü-slægten ernærede sig også ved teglværkerne sidenhen.

Der var engang en biograf i byen, som dog ikke optræder i romanerne, men sjovt er det, at stedet i dag er dametøjsforretning, men hvis man aflægger dem et besøg kan man se eller gense billetlugen midt i butikken (Borggade nr.4).

Gigthospitalet og havnen

I slutningen af 3. bind "Efter mørket" omtales Folkungshuset. Marie fortæller harmdirrende Anders om, at tyskerne ville indrette slottet til lazaret for sårede tyske soldater. Hun mente, at de kunne nøjes med Folkungshuset, som de jo i forvejen havde taget i brug.

Folkunghus? Eksisterer det stadigvæk, og hvor i Gråsten lå bygningen?

Når du står ved stationen med front mod byen, skal du gå til højre over jernbaneskinneerne til højre. Herefter kommer man ind på Toldbodgade 3, der ligger kort før havnen. Efter 1956 blev bygningen indrettet til Gigthospitalet og er kendt som Chr. d. X's Gigthospital. I januar 2019 åbnede Gigtforeningen hospitalet i nye og mere moderne fysiske rammer i Sønderborg.

D. 26.01.2021 blev bygningen solgt til et ejendomsfirma med navnet Grønnely, der planlægger oprettelse af 60 lejligheder i denne historiske bygning, - primært til seniorer.

Huset har haft mange funktioner gennem tiden. Oprindeligt blev det bygget i 1882 som et kurhotel for turister, der kom med dampskibene fra bl.a. Flensborg. Skibene lagde til i havnen, hvor hotellet var.

Hele området omkring Egersund og Gråsten var attraktive mål for turisterne. Da 1. verdenskrig brød ud aftog turisternes interesse, i stedet blev hotellet omdannet til kurhotel for sårede tyske soldater. Efter 1. verdenskrig blev Sønderjylland genforenet med Danmark og hermed mistede kurhotellet sin position og lukkede. Først i 1939 blev huset solgt til Andels-selskabet Folkunghus.

I besættelsestiden blev dele af Folkungshuset overtaget af tyskerne, der i 1943 overtog det hele, bortset fra 2 lejligheder, der blev beboet af 2 familier.

Den tyske besættelsesmagt var ilde set, og natten til d. 17. november 1943 blev ruder i huset smadret af stenkastende unge. En undersøgelse blev iværksat og 8 unge mænd blev interneret i nogle døgn. De blev dog løsladt igen, idet det viste sig, at en tysker havde smadret ruderne. De tyske soldater i Folkungshuset opførte sig ikke altid efter reglerne. Der har bl.a. været slagsmål på jernbanehotellet og på en cafe. Den 1. juni 1944 overgik huset til den tyske krigsmarine, og først d. 5. maj 1945 forlod tyskerne bygningen.

Folkunghus den 5. maj 1945 hvor Dannebrog hejses efter tysk beslaglæggelse.

Bemærk pigtrådshagnet der blev sat op af den tyske værne-magt for at holde uvedkommende væk. På resterne af det gamle tårn mellem de to spir, er der monteret en trækasse.

Det er sandsynligt at den er monteret af værnemagten til brug for en vagtpost.

(Fotograf: BEMO. Historisk Forening for Gråsten By og Egn.)

Efter krigen kunne bygningerne ikke umiddelbart tages i brug, idet meget var ødelagt, først i 1946 kunne bygningerne anvendes igen.

I 1948 oprettede lærer Peter Marcussen efterskolen "Folkunghus" i bygningen, denne blev dog lukket igen i 1953.

(Billedmaterialet er venligst udlånt af Gråsten Lokalarkiv)

Sølvi Koch og Anette Krenzen, 2022